

Відгук отримано
Голова спеціалізованої
вченої ради ДФ 26.133.131
Д. І. Коружий
24.06.2026 р.

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.131
у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка,
доктору педагогічних наук, професору,
завідувачу кафедри освітології та
психолого-педагогічних наук
Факультету педагогічної освіти
Людмили ХОРУЖИЙ

ВІДГУК

офіційного опонента Овчарук Оксани Василівни, доктора педагогічних наук, професора, завідувача відділу компаративістики інформаційно-освітніх інновацій Інституту цифровізації освіти НАПН України на дисертацію Мозгової Ярослави Павлівни «Організаційно-педагогічні умови подолання освітніх втрат на рівні загальної середньої освіти в Україні в умовах війни та відбудови», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта /Педагогіка за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки

1. Актуальність обраної теми та зв'язок з планами відповідної галузі науки. Проблема подолання освітніх втрат набула особливої гостроти у зв'язку з безпрецедентною освітньою кризою, спричиненою збройною агресією Російської Федерації проти України. Починаючи з 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, понад 4 000 закладів освіти зазнали руйнувань, мільйони українських дітей та освітян стали біженцями, а повітряні тривоги й аварійні знеструмлення перетворилися на нову реальність навчального процесу. Результати міжнародного дослідження PISA-2022 зафіксували суттєве зниження навчальних досягнень українських учнів порівняно з циклом 2018 року, а за Оцінкою завданої шкоди та потреб (Rapid Damage and Needs Assessment, RDNA3, лютий 2024 р.), здійсненою Урядом України спільно зі Світовим банком, Європейською Комісією та ООН, освіта та наука увійшли до секторів, що зазнали значних руйнувань. За таких умов наукове обґрунтування організаційно-педагогічних умов, здатних забезпечити ефективне відновлення навчальних досягнень різних категорій учнів (внутрішньо переміщених осіб, здобувачів освіти у прифронтових і деокупованих районах, українських учнів за кордоном) постає

як актуальне й соціально значуще завдання педагогічної науки. Актуальність посилюється тим, що проблема організаційно-педагогічних умов подолання освітніх втрат у єдності стратегічного, управлінського, дидактичного, цифрового та партнерського вимірів досі не отримала цілісного наукового розроблення у вітчизняній педагогічній науці. Тому тема дисертації Мозгової Ярослави Павлівни «Організаційно-педагогічні умови подолання освітніх втрат на рівні загальної середньої освіти в Україні в умовах війни та відбудови» є актуальною та своєчасною.

Тема дисертаційної роботи відповідає науковому напрямку кафедри освітології та психолого-педагогічних наук Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка «Інноваційність розвитку вищої педагогічної освіти у міждисциплінарному вимірі» (державний реєстраційний номер 0121U000123).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (протокол № 6 від «25» квітня 2024 р.).

2. Наукова новизна результатів дисертації. Уперше у вітчизняній педагогічній науці обґрунтовано комплекс організаційно-педагогічних умов подолання освітніх втрат на рівні загальної середньої освіти в Україні в умовах війни та відбудови, що охоплює сім взаємопов'язаних умов, об'єднаних у п'ять кластерів (стратегічно-нормативний, організаційно-управлінський, дидактичний, цифровий і партнерсько-мережевий) та функціонує на чотирьох рівнях (державному, регіональному / громадському, рівні закладу освіти та індивідуальному рівні учня); обґрунтовано авторське визначення поняття «освітні втрати» як інтегрованого педагогічного поняття, що позначає процес і результат негативних змін в освітній сфері на трьох взаємопов'язаних рівнях: індивідуальному, інституційному та національному; виокремлено основні тенденції розвитку загальної середньої освіти в Україні в умовах збройної агресії, що мають кумулятивний і взаємозалежний характер; охарактеризовано етапи нормативного реагування держави на освітню кризу: захисний нормативний каркас (2014-2022 рр.) та чотирирівневу архітектуру

нормативного регулювання (з лютого 2022 р.); охарактеризовано підходи до вимірювання освітніх втрат у міжнародному досвіді (психометричний підхід, метод різниці-в-різницях, економетричний підхід, Education Recovery Scorecard); розроблено тристадійну дорожню карту реалізації комплексу (стабілізація → адаптація → трансформація) з вимірюваними критеріями переходу між етапами та системою індикаторів ефективності. Уточнено класифікацію освітніх втрат (предметні, метапредметні, соціально-комунікативні, психоемоційні) та взаємозв'язок ключових понять дослідження («освітні втрати», «навчальні втрати», «навчальні прогалини», «освітні розриви») через встановлення їхньої ієрархічної підпорядкованості. Подальшого розвитку набули теоретичні засади адаптації міжнародних рамок (RAPID, TaRL, High-Impact Tutoring) до умов функціонування загальної середньої освіти України та підходи до організації освіти в різних умовах її здобуття в контексті подолання освітніх втрат.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації.

Теоретичне значення дослідження полягає в розширенні наукових уявлень про феномен освітніх втрат, його сутність, структуру та класифікацію, а також у поглибленні теоретико-методологічних засад адаптації міжнародних рамок подолання освітніх втрат до умов децентралізованої освітньої системи воєнного часу. Практичне значення одержаних результатів полягає у створенні програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників «12 кроків до подолання освітніх втрат», відеолекції «Освітні втрати» курсу «Базовий: Відновлення освіти на деокупованій території», навчальних матеріалів (зошитів) для подолання освітніх втрат на рівні початкової освіти з української мови, математики та курсу «Я досліджую світ», а також диференційованих рекомендацій щодо подолання освітніх втрат для груп стейкхолдерів. Матеріали та висновки дослідження можуть бути використані для вдосконалення освітньої політики, підготовки педагогічних кадрів та організації підвищення кваліфікації вчителів у контексті подолання освітніх втрат.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації забезпечена методологічною обґрунтованістю вихідних положень, комплексним використанням взаємопов'язаних методів, адекватних меті, завданням, об'єкту та предмету дослідження. Серед теоретичних методів застосовано аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та систематизацію наукових джерел; бібліометричний аналіз для характеристики динаміки наукового інтересу до проблеми освітніх втрат; контент-аналіз нормативних актів; порівняльний аналіз для систематизації міжнародного досвіду. Емпіричні методи охоплюють анкетування педагогічних працівників і діагностичне тестування учнів, а статистичні – кількісну та якісну обробку даних із застосуванням методів математичної статистики. Емпіричний компонент локалізовано у трьох прифронтових областях України (Донецькій, Сумській, Харківській) як критичних кейсах прояву освітніх втрат: діагностичне тестування 765 учнів 5–9-х класів та опитування 875 педагогічних працівників – учасників програми підвищення кваліфікації «12 кроків до подолання освітніх втрат».

Достовірність результатів дослідження забезпечується опрацюванням широкої джерельної бази, яка налічує 373 найменування, з них 238 іноземними мовами, а також відкритим оприлюдненням первинних даних у репозиторії Zenodo (DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19349326>). Джерельна база охоплює міжнародні документи з освіти у надзвичайних ситуаціях (Мінімальні стандарти INEE, рамки RAPID і GPE, Декларація про безпечні школи), аналітичні матеріали міжнародних організацій і українських інституцій, нормативно-правові акти України та наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Рівень виконання поставленого наукового завдання є достатньо високим. У дисертації реалізовано поставлену мету та послідовно виконано всі шість визначених завдань дослідження, що дало змогу теоретично обґрунтувати

комплекс організаційно-педагогічних умов подолання освітніх втрат на рівні загальної середньої освіти в Україні в умовах війни та відбудови й розробити дорожню карту його реалізації.

Здобувачка продемонструвала належний рівень оволодіння методологією наукової діяльності, зокрема вміння здійснювати науковий пошук, поєднувати теоретичні та емпіричні методи, проводити критичний аналіз, систематизацію й узагальнення наукових даних, формулювати обґрунтовані висновки та практичні рекомендації.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу результатів дослідження в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення та результати дослідження апробовано на 13 міжнародних наукових і науково-практичних конференціях, що відбулися в Україні та за кордоном (зокрема в Португалії, Великій Британії, США, Швеції) упродовж 2023-2026 років. Окремі розробки лягли в основу Зеленої та Білої книг із відновлення освіти на деокупованих територіях, навчальних матеріалів для учнів 1-9-х класів та програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників, що підтверджує практичне впровадження результатів дослідження.

Зміст і результати дисертаційного дослідження висвітлено у 20 наукових працях, з них 5 – у наукових фахових виданнях України, 2 – в інших наукових виданнях України, 13 – у матеріалах міжнародних наукових конференцій.

Таким чином, повнота викладу основних результатів рецензованого дисертаційного дослідження відповідає встановленим вимогам.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу. Рецензована дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (373 найменування, з них 238 іноземними мовами) та додатків. В основному тексті вміщено 3 таблиці. Основний текст дисертації викладено на 201 сторінці, загальний обсяг роботи – 322 сторінки.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження подолання освітніх втрат у загальній середній освіті» присвячений виконанню дослідницького завдання 1. У ньому з'ясовано сутність, структуру та взаємозв'язок ключових понять проблеми освітніх втрат у національному та міжнародному академічному дискурсі, на основі бібліометричного аналізу охарактеризовано динаміку наукового інтересу до проблеми, обґрунтовано авторське визначення поняття «освітні втрати» та запропоновано їх класифікацію, систематизовано стан дослідженості та міжнародний досвід подолання освітніх втрат (RAPID, INEE, Teaching at the Right Level, High-Impact Tutoring), а також визначено методологічну основу дослідження.

Розділ 2 «Стратегічно-методичний контекст подолання освітніх втрат в Україні в умовах війни» спрямований на реалізацію дослідницьких завдань 2 і 3. У ньому на основі системного та контент-аналізу схарактеризовано нормативну базу функціонування загальної середньої освіти, виокремлено етапи нормативного реагування держави на освітню кризу, проаналізовано форми, режими та моделі організації навчання як чинники мінімізації освітніх втрат у 2022-2025 роках, а також розкрито роль змісту освіти як інструмента забезпечення безпеки, ідентичності та подолання освітніх втрат.

Розділ 3 «Організаційно-педагогічні умови подолання освітніх втрат у загальній середній освіті в Україні в умовах війни та відбудови» присвячений виконанню дослідницьких завдань 4-6. У ньому обґрунтовано підходи до вимірювання освітніх втрат, здійснено діагностику їх стану на прикладі Донецької, Сумської та Харківської областей (діагностичне тестування 765 учнів 5-9-х класів та опитування 875 педагогічних працівників), обґрунтовано комплекс організаційно-педагогічних умов (сім умов, п'ять кластерів, чотири рівні реалізації) із тристадійною дорожньою картою (стабілізація → адаптація → трансформація) та розроблено диференційовані рекомендації щодо подолання освітніх втрат для груп стейкхолдерів.

Узагальнюючи, констатуємо, що структура дисертації авторства Я.П. Мозгової є логічною, виклад матеріалу – послідовним і науково

аргументованим, а робота характеризується належним контентним наповненням, узагальненням і синтезом, що забезпечило отримання нових наукових результатів. Робота відповідає вимогам щодо оформлення та обсягу.

8. Дотримання академічної доброчесності, відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. У дисертації Я.П. Мозгової ознак академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації не виявлено.

9. Дискусійні положення/зауваження стосовно змісту дисертації. Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Я.П. Мозгової загалом, у контексті наукової дискусії вважаємо за необхідне висловити окремі зауваження й побажання.

1. При описі трирівневої структури освітніх втрат дисертантка подає інструменти їх подолання, які описує загально: наприклад, відновлення кадрового потенціалу, відбудова інфраструктури, індивідуалізація навчання. На наш погляд, такі інструменти звучать дещо декларативно і є, по суті, певними напрямками діяльності. Так, наприклад, реформування освітньої політики не є інструментом – це процес розвитку освіти. Інструменти - це, на наш погляд, певні конкретні засоби, що дозволяють вносити зміни у процес. Опис структури значно б конкретизувався, якби такі інструменти були описані у форматі, наприклад: освітні нормативно-правові документи, фінансові гранти, кредити, субсидії для закладів освіти та суб'єктів педагогічної дії, надання послуг у сфері освіти, просвітницькі кампанії, консультації, навчання, зокрема, компенсаторні програми для учнів, інструменти діагностики та моніторингу та ін.

2. При обґрунтуванні методологічних підходів до створення умов подолання освітніх втрат авторка звертається до праць зарубіжних та вітчизняних науковців, результатів міжнародних порівняльних досліджень і рамок класифікації цих втрат, а також пропонує подальшу адаптацію до українських умов, що є слушним. Фактично, авторка оперує зазначеними підходами та створює своє бачення. На наш погляд, було б варто чітко

виокремити, що саме нового було внесено у запропоновану методологію і з яких причин.

3. Зміст освіти є одним із ключових інструментів подолання освітніх втрат, оскільки саме через нього визначаються знання, уміння та компетентності, які потребують відновлення й розвитку. Водночас сам по собі зміст освіти не може повністю подолати освітні втрати. Для цього необхідне поєднання адаптованого змісту з якісним оцінюванням, ефективними методами навчання, психолого-педагогічною підтримкою та належними освітніми ресурсами. Авторка зробила опис сучасного стану викладання змісту освіти на різних рівнях ЗСО, надає інформацію про втрати за результатами опитувань та досліджень. Виклад наукових результатів значно збагатився, якщо б у відповідному підрозділі було систематизовано запропоновані форми адаптації змісту до умов освітніх втрат, надано їх наукове обґрунтування, що базується на дидактичних підходах побудови змісту, що поєднує компетентнісний підхід, корекційні аспекти, міжпредметні зв'язки та ін.

4. Робота ґрунтовно спирається на провідні міжнародні рамки подолання освітніх втрат (RAPID, INEE, Teaching at the Right Level, High-Impact Tutoring). Водночас питання адаптації цих рамок до умов децентралізованої освітньої системи України воєнного часу виграло б від чіткішого окреслення ризиків і обмежень такого перенесення, зокрема з огляду на відмінності у ресурсному забезпеченні, рівні автономії закладів освіти та безпековому контексті.

5. Цифровий кластер виокремлено як одну з п'яти складових комплексу організаційно-педагогічних умов. З огляду на визначальну роль цифрового та дистанційного навчання в умовах війни доцільно було б повніше розкрити критерії добору та оцінювання цифрових платформ і адаптивних технологій, а також питання цифрової рівності й подолання розривів у доступі до них для внутрішньо переміщених учнів та здобувачів освіти у прифронтових районах.

6. Розроблена тристадійна дорожня карта з вимірюваними критеріями переходу між етапами є безперечною перевагою роботи. Водночас доцільним

було б чіткіше узгодження запропонованої системи індикаторів ефективності з наявними національними інструментами моніторингу якості освіти, що посилює б прикладну застосовність результатів.

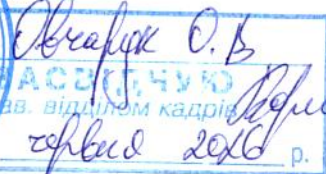
Поряд з тим наголошуємо, що висловлені зауваження та побажання не є принциповими для загальної позитивної оцінки дисертації. Рецензована дисертація містить нові науково обґрунтовані результати, які виконують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для галузі освіти/педагогіки.

Загальний висновок. Дисертація «Організаційно-педагогічні умови подолання освітніх втрат на рівні загальної середньої освіти в Україні в умовах війни та відбудови» відповідає вимогам до оформлення, що затверджені Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019), вимогам, які визначено у Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022, № 502 від 19.05.2023, № 507 від 03.05.2024).

Дисертація є завершеним самостійним науковим дослідженням, а її автор – Мозгова Ярослава Павлівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу компаративістики
інформаційно-освітніх інновацій
Інституту цифровізації освіти НАПН України

О.В. Овчарук